

01-12
Дилго

СЯН-БЕЛГИН ХАСР

ТЕЕГИН ЭГД УЛС

Всё! Всё!

9.10.61

16.10.61

СЯН-БЕЛГИН ХАСР

ТЕЕГИН ЭГЛУС

Хальмг госиздат
Элст 1961

ДЕГТРИН ҺАРГ

халх	халх
Нүр үг . . . 3	Догшин аюл . . . 102
Түүк жирһл хойр . 9	Улан хотн . . . 117
Шин тууль . . . 19	Хөөчин күр-түүк . . . 124
Түвшүн үүлдэч . . . 28	Теегин эгл улс. . . 133
Экин байр . . . 33	
Цаһан амни эргд . 41	Шулмс
Килмһэ эзнэ эсв . 49	Орклдг . . . 155
Хээсчин күүкн . . . 60	Савһр хар . . . 162
«Нээмн алдин»дуһуд 66	Һалмуд . . . 167
Уулж чадшго күн . 71	Хамхрха хаша . . . 172
Хавринэр бээдг улс 76	Чөөрөн чөткр . . . 175
Хар чолун андһар 83	Мини иньгин ичр . . . 180
Шовуни нур деер . 95	Аавин тэрн . . . 191
	Хойр одн . . . 198

Сян-Белгин Х.

ПРОСТЫЕ СТЕПНЫЕ ЛЮДИ

(очерки и рассказы на калмыцком языке)

Редактор Л. Сангаев.

Художник Н. Будников.

Художественный редактор Г. Уладжиев.

Тех. редактор Т. Гайдаш.

Корректор Х. Бадмаева.

Калмыцкое государственное издательство.
г. Элиста, 1961 г.

Сдано в набор 14.X-61 г. Подписано к печати 16.XII-61 г.

Авт. л. 6. Уч.-изд. л. 6,6. Печ. л. 7,31.

Бумага 70×92¹/₂. Бум. л. 3,125. Тираж 1 000 экз.

К01282. Заказ 6171. Цена в переплете 26 коп.

Красная типография, г. Ставрополь, ул. Артема, 18.

ХЭЭСЧИН КҮҮКН

ШИН балһсн Ижл көвөн элстэ йиринн селэн. Нег бийдэн тавн салата өндр цаһан чонжта, наадк бийдэн жомбһр домб кецтэ бор харһаһар бәрсн түүмр хардг харул чарлагта болн һазадк захднь дерәлдж живрән делсн, теегт зергәлдж суух хар шовун болсн салькн теермәрн элвг.

Ижл холин дордк бахлурт эн селэг кезәнә кезәнк цагас нааран уездин балһсн, хальмгар болхла Шин балһсн гиж нәрәдә. Балһсн болдг учрнь энд баячуд — «цаһан ястнр» хара биш болдг, орс тохмта хазг улсарн олн, тигәд мужг, мухла улсас деер саната, балһсрсн седклтә. Түн деерән нег халхарн эн Шин балһсн нуувчин типограф болн большевикин организацарн бас нер һарла. Хальмг революцин жисәнд туслң ачан күрглә.

Тег хәләж һарсн поштин хаалһ деер Шин балһсна улан, тер улана захд болн салькн теерм хойран заагт хальмг хотн: шалдарта бура гермүд, һазрт малтсн землянкс. Эн хотан

хальмг хөкр улс «моңһл элснд малтсн балһ-
сн». гиж, Шин Балһс дуралһж нэр—шог кец-
хэдг билэ. Эдн дотр Коталан Горлина земля-
нк бас бээнэ.

...Землянк¹ деернь һархнь.
Зегсн забор дүнгэнэ.
Зерглад сууһад жирһхнь,
Зеенр-һаһцир сээхн...
Хату хаалһар хатрхнь,
Харһа амбар бээхмн.
Харһад сууһад жирһхнь,
Хамисн үүрмүд сээхн.
Эрг деерэс хэлэхнь,
Элцкэ гермүд үзгднэ.
Эргэд золһад йовхнь,
Эгчир-дүүир энкр...

Эн дун тер хотна дурта дун болдмн. Хотн
бийэри нээрсг, бээдг улснь көдлмшчир. Дуту-
татг улс яду жирһлдэн дууһар байн болна.
Эдн Эадрхнэ медлд бээх улс—цуһар ниицн-
һү седклтэ, нег-негндэн дөң-нөкд болдг жир-
һлин дасл болсн жисэни заңгта билэ. Тигэд
чигн тер олна хормад багтад, белвсн Горлин
бас «туурһар нар үзж йовна».

Горлин гидг нертэ хальмг гергн эцсн, хур-
няслсн чирэтэ, эрэ дөч һарсн наста. Эн гер-
гн эврэ жирһлин ут туршт зовх-түрх хойриг
күзүцэһэн үзв. Ээмшгэрн догшин үүмэтэ цаг
дотр залунь эмэри шордв. Өлзэт Байгуш хо-
йр күүктэһэн өнчрэд Горлин үлдв.

«Күн өнчндэн үкдг уга, ноха һүрэдэн үкдг
уга» гидг үлгүр мет, эгл бүлин жирһл энгү-
лң олна жисэ дахж урһв. Ууһн күүкн Өлзэт
өсэд гижгтл болв, отхн күүкн Байгуш ода

бийнь наадһаһар наада, өсх-өргжхнь бас эн-др-манһдура... Жирһл дотр зовлңг мөнкин урлдад йовдг заята. Ууһн күүкн Өлзэтнь келсн күүктә көвүнлэ үгцэд, ээж Горлиһа седклиг, уутърах хаалһ бас учрв...

— Шулм толһата садһн, шуд көвүн чамд олдсн угаю? — гичкэд, күүкән гүвдн бээж, Горлин асхрулад уульв. Келсн, керлдсн, эвлсн, гүвдсн, эн хойр баһ зүркни үүрлһиг боож чадш уга болна. Эмтн цуһар үзэд, соңсад, амн үгин ховдан келэд, шуг—дуг болад бээв... «Ода яһдмб?»—гичжәһэд, — Горлин йоснд күрнәв,—болад, наадһа теврсн бичкн Байгушан һартаснь көтлж авад, балһсна ик уульһнд бээх утулң цаһан гер — нутгин парвля хэләһэд һарв.

— Күүким сурһж өгтн, күүнә үгәр болж бээхш. Күмнд үзгдэд уга әвд йовдл һарһж бәәнә,—гич келэд, нутгин парткомин сегләтр Далһан Көвүдэд Горлин уульн бээж зовлңган медүлв. Өрч зүркнәсн, өр дотрасн дүлж һарһсн үринь эмтн андлад, амндан багтмар келэд бээхлэ, күүнә седкләр күүкн эс болхла, экин седкл берктнә, унтх нөөр мартгдна, уух хот усн болж медгднә. Аадм эктә цагас нааран аанан заң болсн авьяс әвднә гидг үзгдэд уга өвәрц йовдл. Келсн-болсн күүктә күргнә толһа эргүлж кенә күүкн тедниг учрсн хөвәснь ханцаж йовла?..

Эн хамгиг Көвүдә тагчг соңсв, зөвәрт ду тасрад, дотран ухалв. Толһаһан өөдән өргәд деегшән хэләж бәәһэд, гүүнәр татад саналдв. Дакн нег огзмар шуукрчкад, дорасн үкс

босад, кабинет дотран нааран цааран хойрт ишкмнэд йовдннв. Тигжәһэд генткн Горлинә өмн ирэд, байрта хэлэцэр зогсад, хойр һаран өрчдән сольвад, Көвүдә игж келв:

— Шин жирһл гисн, шинкән урһжах нонан мет. Тана күүкнә хаалһ-чик хаалһ, тедн хоюрн ут наста, бат кишгтә болтха!

— Таниг закрх гисн, та нам теднд зөв өгч бээхмн кевтәмт! — гиж Горлин алң болв.

— Зөв өгх бээтхә, ташр йөрәж бэәнәв. Харңһу авьясд авлгдад, үрн-саднаннь седкл эвдәд бээдгән уурх кергтә... Эн бичкн күүкән сурһульд өгтн, детдомд орултн, эврән тенд көдлтн. Бичкн күүкнтн бийнь сурһуль дасад авчкад, бичклдүд сурһдг багш болх.

Үгдән халад, Көвүдә бас кесг йовдлмудар цәәлһвр өгв. Горлинд эврә бийтн бас сурһуль дасхмт гивә. «Хәәсч күүкд күн болвас орн-нутган залдг дасх зөвтә» гиж Ленин заасиг келж өгв.

Манһдуртнь Горлин Байгушан дахулсн. мана детдомин воспитательниц Анна Павловнад ирэд, һартан бәрсн Көвүдән бичсн цаасан үзүлв. Анна Павловна цаасинь умшчкад, инәһэд, Байгушин толһаг илн бәәж игж сурв:

— Нернчн кемб?

— Байгуш!

— Сән күүкн! Эн наадһачн кен гидг нертәв?

— Бося!—гиж келчкәд, һартк наадһаһан алдад, экиннь хормаһас хойр һардж атхад, Байгуш шугшад уульв.

— Ээнэ, намаг эн ууһр гергнд бичэ өг. Би ээжэнэв!..

Чавас, хээмнь бичкн гидг элдү! Эн кү-
үкн өсэд күн болхий али наадһа кевэрн бэ-
эхн болхв?..

* * *

Эндр өдр Элст балһсна Куйбышевн нер-
тэ уульнд бээх дөрвн өрэтэ, ширдсн тоосх
полта чолун герт, Босхомоджиева Бося Энэ-
евнан бүлд цэ ууж суунав. Государствас өгй-
эн мөнг авад, бийдэн эврэ гер бэрүлж авсн,
гер-бүлэрн, үртэ-садтаһан дөч күрсн гергн —
Бося — амулц жирһлтэ сууна. йоста гижгтл
болсн наста, Ростовск пединститутд сурцах,
өндр фольшг нурһта өкэр сээхн чирэтэ ач күү-
кнлэрн Горлин күүндж сууна.

Босхомоджиева Бося Энеевна Хальмг
АССР-ин Деед Советин депутат, республикин
болн РСФСР-ин күндтэ багш. Эртн болсн
Советск федерацин багшнрин ик хургт одад,
Москवाद ачлгдад, Ленинэ орден зүүж ирв.
Эврэ күүкнь ачлгдсн, ач күүкнь удл уга сур-
һулян төгсгэд багш болх,—эднэ Энэ—ээж
Горлинэ седкл, өргн болад өнр. Горлин кесг
зовлц үзлэ, күүнд ялч йовла, күүкән детдомд
орулад, бийнь тенд хээсч, хот кедгэр көдллэ.
Түүнэ күүкн ода иим жирһлтэ болв.

«Хээсч күүкд күн болвас, орн—нутг залдг
дасх зөвтэ» — гисн Ленин күнкл заавр кее-
һин төлөд келсн үг бишинэн, керг—үүлд кү-
цэгдж йовхан бас нег үлү сааж иткүлнэ. Хэ-
эсчин күүкн Горлинэ бичкн Байгуш өсэд, хэ-
эртэ күн болва. Эврэ үрн-садндан, энгүлн

олна үрн-саднд эрдм-медрл дасхж бээнэ. Эврэ бийнь үр Босхомджиева Бося Энеевна Хальмг АССР-ин Деед Советин сессийд олна төр хайлһнд орлцна.

Эн туужин эклц, эртк цага йовдл минн уханд эврэн заядар дакн-дакн орж ирнэ. Дет-домасн, наадһаһар нааддгасн өсэд, багшин сурһуль төгсгэд, 1933 жил Байгуш Найнтахнд түрүн болж багшар көдлв. Түүнэс нааран эндр күртл сурһулин багшар көдлэ, эврэ дамшлтан, эрдм-медрлэн улм өөдлүлэ. Мана цага улсин тууж өнгрсн цагин тууль мет-тиим сээхн!

— Чирэдтн хурсн хурнясн яһсмб? — гиж найн һурв күрсн Горлин эмгнэс наадн инэдн хойран заагар би сурн суунав.

— Седкл тиньгр болхла, жирһл байр эдлхлэ, күүнэ чирэд бээсн хурнясн билрж одна! — гиж Горлин нанд келв.

Мел чик үг. Манд тиим жирһлиг Коммунистическ парть болн советин йосн учрав. Тер жирһл бөк, түүнэ тууж берк!

Элст. 1960 жил.

— Маниг аэлһсн шулм эн көвүн бээж. Ээх юмн үзгдхлэ: «Э-ма хо ум, Ма пани-пани сууха» гидг тэрн умшад, шуд дэврүлэд ор, гиж аавнь зааж өгч,— болад Дорж инэв.

— Йир, йир, доск! Тер көгшн зүмпл күүнд тэрн эс зааж, эрт «землэнкдэн» орхн яһна!— гиж Маңхн уурлв.

Элст, 1935 ж.

